

RENATA SALECL

Zakaj ubogamo oblast?

(Nadzorovanje, ideologija in ideološke fantazme)

DZS, Ljubljana 1993, str. 202

Čprav se zdi, da sta danes »nadzorovanje« in »disciplina« povsem nadomestila ideologijo, saj namesto njene »metafizičnosti« uvajata »materialnost« oblastnih bojev, pa avtorica knjige *Zakaj ubogamo oblast?* ugotavlja, da nič ne kaže, če se ozremo po sodobnem političnem prizorišču, da ne bi ideologija še vedno prav učinkovito delovala. Prav zato ne obravnava nadzorovanja kot neko silo, vpliv oblasti, ki je ločena od ideologije, zoženo na področje kriminalitete in v vlogi družbene reakcije na odklonskost, ali kot podrejanje družbenim normam, kot njihovo internalizacijo, ki poteka skozi socializacijo, z oblikovanjem podobe o sebi ali kot manipulacije oblasti s prebivalstvom. Na ta način se izogne pasti o vseobsežnosti nadzorovanega, hkrati pa razreši tudi nekatere dileme o specifičnosti nadzorovanja (vključeno/izključeno prisile, namena/nenameren vpliv itd.). Poudarjanje relevantnosti pojma ideologija nasploh pa še ne pomeni pristajanja na tezo, da je vsak oblastni diskurz ideološki.

Pri vprašanju odnosa med ideologijo in nadzorovanjem je zato za avtorico pomembna ugotovitev, da najsubtilnejša oblast ne nadzoruje več prebivalstva z odkrito represijo ali z javnimi ideološkimi govori, ampak s tem, da sproži mehanizme identifikacije, ko se ljudje oblasti podredijo, ne da bi to sploh opazili, in podreditev celo dojemajo kot svobodno izbiro. Povezanost med ideologijo in nadzorovanjem je avtorica poskušala opredeliti s konceptom fantazme, kot ga razume lacanovska psihoanaliza. Ideologijo pa je opredelila kot način, kako se druž-

ba spopada z nekim temeljnim antagonizmom, ki ji onemogoča polno konstitucijo. Raziskuje pa predvsem, kako je področje ideološkega pomena kot poskusa simbolizacije antagonizma vselej podprto z nekim fantazmatskim ozadjem, ki deluje kot neizgovorjena podmena, s katero se sproža identifikacija z določenim oblastnim diskurzom. Vsaka družba skuša oblikovati mehanizme nadzorovanja, katerih naloga je utrjevanje določene ideologije, hkrati pa želi z nadzorovanjem posegati v procese socializacije.

Knjiga je sestavljena iz štirih delov. V prvem, ki ima naslov *Oblast med nasiljem in fantazmo*, avtorica proučuje, kako se demokratična in totalitarna družba srečujeta z legitimacijo nasilja, ki je nujno vezano na izvajanje oblasti. S pomočjo Foucaultove in Deleuzove teorije pa opozarja na razliko med nadzorovanjem in discipliniranjem ter pokaže na vlogo fantazme v družbeni organizaciji. V drugem delu obravnava problematiko človekovih pravic in ugotavlja, da njihov uspeh temelji prav na abstraktnosti in nedoločljivosti tega, kaj pravice sploh so in kdo je njihov subjekt. Abstraktnost subjekta človekovih pravic je tudi podlaga za drugačno razumevanje razmerja med zločinom in norostjo. V tretjem delu je v ospredju zločin kot problem nadzorovanja; avtorica tu opozarja na dejstvo, da subjekt vselej na neki način uhaja nadzorovanju. Ta element »nenadzorljivosti« subjekta izraža prav zločin. Mehanizme »izmikanja« subjekta nadzoru razčlenjuje avtorica z analizo nekaterih najkrutejših zločinov (množični morilci, serijski umori) na eni in z obravnavanjem nejasnega razmerja med krivdo in nedolžnostjo na drugi strani.

V zadnjem, četrtem delu pa izstopa aktualna problematika, ko avtorica ob razpadu Jugoslavije pokaže, kako je v obdobju dezartikulacije samoupravne ideologije fantazma nacionalne ogroženosti proizvedla nove točke identifikacije individuov z oblastnim diskurzom. V tem delu razčleni tudi nove oblike ideološkega nadzorovanja, s katerimi se srečujejo postsocialistične

družbe. Še posebej jo zanimata tudi vprašanja, katere fantazme so na delu v vojni in zakaj se ljudje identificirajo s politiko nasilja. Pri tem opozarja na razliko med »postmodernim« razizmom, ki danes besni po Evropi, in med tradicionalno obliko rasizma. Stari rasizem je bil neposreden in je »njih« – tujce (Žide, Črnce, Arabce, Vzhodnoevropejce itd.) dojemal kot nasilne teme, kot tiste, ki delujejo proti »nam« in kradejo »našo« nacionalno substancio; novi rasizem pa je »reflektirajoč«, videti je, kot da ne bi bil pravi rasizem in velikokrat prevzame obliko svojega nasprotja – boja proti rasizmu. Je pa ta »metarasizem« samo še bolj nevaren, ker se predstavlja kot svoje nasprotje in propagira rasistične metode kot orodje za boj proti rasizmu.

Ista pristranskost je na delu, ko Zahod z distance nepristranskega opazovalca dejansko daje tiho podporo »etničnemu čiščenju«, čeprav mu z besedami nasprotuje. »Sklicevanje na domnevno zapleteni kontekst balkanskih religiozno-etničnih sporov naj bi preprosto omogočilo Zahodu, da se izogne lastni odgovornosti do Balkana, da se izogne soočenju z neprijetno resnico, da sedanja jugoslovanska vojna ni nikakršen eksotični etnični konflikt, ampak produkt zgrešene zahodne politike do razpada Jugoslavije« (str. 184–5). Avtorica pa obravnava še eno posebno razsežnost fantazme, ki je delovala v Miloševićem diskurzu in je pomembna za razumevanje tega, zakaj se je vojna v nekdanji Jugoslaviji sploh začela. Vprašanje je namreč, zakaj so Srbi podprli vojno, čeprav se je njihov uradni politični diskurz ves čas (v besedah) od nje distanciral. In zakaj so se ljudje sploh identificirali z Miloševićevo politiko?

Gljuč uspeha njegovega diskurza je bil v prefinjenem razmerju med izjavo in neizgovorjenim; vedel je namreč, da mora biti pomen ideološkega diskurza vselej podprt s kakim okvirom fantazme, to pa je možno ob razliki med predpostavko in podmeno govornega dejanja. Odgovornost za predpostavko sloni na govorcu, pri podmeni pa je naslovnik tisti, ki prevzame odgovornost zanjo in jo mora izpeljati iz tega, kar je bilo rečeno. Podmena se tako veže na fantazmo in zadeva način, kako mora naslovnik razvozlati pomen rečenega. Za ponazoritev podmene avtorica navaja med drugim Miloševićovo izjavo, ki je izzvala vojno na Hrvaškem: »Legitimna pravica vseh Srbov je, da živijo v eni državi.« Ta navidezno nevtralna izjava vsebuje tole politično sporočilo: Srbi

morajo braniti svojo pravico z vsemi sredstvi, tudi z vojno. Milošević tudi sam ni spreminil svojega diskurza v odkrito totalitarnege, ampak je poiskal zaveznike na skrajni desnici, ki v Srbiji odkrito zastopajo fašistične ideje. Milošević je tako ohranil »nevtralno« pozicijo, s katero so se ljudje veliko lažje identificirali, sam pa je s te pozicije navidezno nevtralnosti ves čas tiho podpiral odkrito agresijo proti raznovrstnim nacionalnim »sovražnikom« in zagotavljal sredstva za njeno izvajanje.

Avtoričin sklep je: »Politike brez fantazme ni: vselej je neka skrita podmena, ki organizira naše uživanje. Vprašanje demokratične politike pa ni, kako ene fantazme zamenjati z drugimi (bolj demokratičnimi) ali kako preprečiti, da se odkrito rasistične fantazme izgovorijo, ampak kako oblikovati takšen političen prostor, da rasistične fantazme ne bodo učinkovale. Samo družba, ki »verjame« v demokratične institucije, prenese, da se v njej fantazme izražajo, pa zato ni nevarnosti, da bi se demokratična družbena zgradba zrušila« (str. 196). Knjiga ni samo teoretično poglobljena in konsistentna razprava o nadzorovanju, ideologiji in ideoloških fantazmah, ki poskuša dati odgovor na vprašanje o razmerju med subjektom in oblastjo, pač pa v njej najdemo tudi vrsto aktualnih opozoril o demokraciji, pravicah, ideološkem nadzorovanju v postsocializmu, pa tudi fantazmatski strukturi vojne. Razmišljanje o tem, zakaj ubogamo oblast, je vsakakor zanimivo branje za vsakega državljanca, ne samo za pravnike in politologe oziroma družboslovce.

Marjan Brezovšek

SAMUEL P. HUNTINGTON

The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century

University of Oklahoma Press, 1991, str. 366

Knjig o demokraciji je vse več na knjižnih policah, nastajajo pa celo hitreje kot nove